

*Training in Religion
Обучение по религия*

ЦЕННОСТИТЕ СПОРЕД ПОЗНАВАТЕЛНАТА АКТИВНОСТ НА УЧЕНИЦИТЕ

Борислав Богданов

Средно училище „Св. Паисий Хилендарски“ – гр. Златица

Резюме. Изследването проучва ценностите на някои ученици от община Златица чрез диагностициране на познавателната им активност. В съдържателен аспект са разгледани компонентите, факторите, условията и предпоставките, оформящи ценностния облик на тези ученици. Изведени са правилата за благочестив и благополучен живот, произтичащ от учението на Бога. Резултатите са отразени, описани и анализирани като реално следствие от съвременния начин на мислене и поведение на младите хора. Непосредствено се откроява необходимостта от богопознание и изграждане на ценностна система в семейството и училището, основаващи се на православната катехизация и възпитание.

Keywords: value scope; results; need of knowledge; Orthodox; catechism; education

Вместо увод. Ценностите са духовно достижение на човека в цялостното му развитие и личностно усъвършенстване по пътя на богопознанието. Усещането за привързаност към Бога и Неговия Закон определя в пълнота неизменяемостта на благочестието (доброто). То осмисля пребиваването на човека във видимото. Ето защо в определеното време ценно е това, което ползва всеки един от нас по пътя на нашето спасение, съпътствано от блаженството (неземното щастие) за търсене на Царството Божие. Безценни са привързаността, осезанието и вдъхновението, насочени към това вечно царство. Там човекът (венецът на Божието творение) възвръща своето първобитие и достойнство.

Всяка подмяна на същностното определение и назначение на ценностите е демонстративен, богопротивен и античовешки акт на нравствено падение. То е самоизключващо се, самокомпрометиращо се имитиране, лишено от живителната дейтелност, насочена към духовните измерения.

Дарбите и призванието, които са ни дадени по „мярата Христова“, за да сме ученици на „Учителя на учителите“ – **Господ Иисус Христос Сина Божий**, ни задължават да сме истински Негови следовници, пълноценни в

мисията си да възпитаваме и обучаваме подрастващото поколение в истинските ценности.

Децата и младите хора са манипулирани от идеологемите на публичното пространство, в което се прокламира за социална справедливост, хуманизъм и братство, а същевременно дори в училище се моделират антидемократични ценности – как се правят пари; как се става богат; как да си независим; как да се превъзнесяш над другите. Тенденциозна е и словесната еквилибристика с различно нюансирани определения, чрез които се оформя понятийният апарат на отделните науки. Някои от тях си присвояват това, което не им принадлежи, а именно – човешката душа. Налагат се дефиниции за вечните духовни характеристики, които са в основата на личностните качества.

Например: *Собствена идентичност* (т.е.) същност) – Кой съм аз? Какви са моите ценности и цели в живота? *Потребност от самоактуализация* – стремеж да се изрази истинското „аз“. *Вътрешна локализация на контрола* – лична отговорност за собствения живот. *Способност за универсални морални съждения* – общоприетото по отношение на моралното развитие на човека. Човешката личност е взаимосвързана с Личността на Бога.

Затова тя е в обсега на богословието – купола на всички науки. То не пренебрегва науката, напротив – достига до непосредственото доказване на всеобхватността и всезнанието на Божието слово, т.е. учение. Сам Господ Иисус Христос казва за Себе си: „**Аз съм пътят и истината и животът**“ (Йоан 14:6). Ето защо всяка една подмяна и трансформация на ценностите, извлечени от истинския им контекст и духовна субстанция, ще носи белезите на труден и противоречив процес, обременен от псевдохуманизъм и псевдоплюрализъм.

Постановка на проблема. По отношение на ценностите е необходимо да се прилагат тези средства и методи, които да са адекватни на богословието. То се основава на обективността и достоверността на Божието учение за вяра, надежда, любов, истина, благочестие (добро), честност и всичко, което е богоугодно и благополучно.

Богопознанието е възможно чрез осъзната катехизация на семейството и училището. Ценностите на човека са изначално свързани с ценностите на Православната Църква. За ценностното възпитание се говори още в Стария Завет. Новозаветието го приема като важно условие, „крайъгълен камък“ за благочестиво развитие, най-вече на децата и младите хора. Вечната предпоставка за необходимостта от подобно възпитание е Господнята поръка: „**Оставете децата и не им пречете да дойдат при Мене, защото на такива е царството небесно**“ (Мат. 19: 14).

За децата са присъщи простодушието, незлобивостта и нелукавството. Подобен „наивитет“ е богоугоден и приближава до Христа.

Човешкият живот е христocентричен, всички негови проявления интуитивно са насочени към Бога. **Той е Архипастирът и Архипедagogът.** Той е

актуалният дневен ред на света, олицетворяващ методите и средствата, с които може да се повлияе благотворно на благоденственото развитие на човека. Светият апостол Павел наставлява своя ученик Тимотея:

„Който поучава инак и не върви по здравите думи на Господа нашего Иисуса Христа и по учението за благочестие, той е помрачен от гордост, нищо не знае и е болен за празни разисквания и словопрения, от които произлизат завист, разпри, хули, лукави подозрения, зловредни препирни между човечи, които имат развратен ум, лишени са от истината и мислят, че благочестието служи за печалба. Бягай от такива“ (1 Тим. 6:3 – 5).

А в друго послание до Тит, също негов ученик, насърчително казва:

„Ти пък говори онова, което е съгласно със здравето учение“ (Тит. 2:1).

Недопустимо е да се говори за ценности, без да се познава това „здравото учение“, което е приоритетно само за Бога. Отговорността повелява да се даде отговор на въпроса:

Достатъчно ли е за изследователя да си остава само на ниво методологическа култура и познания от научноизследователската дейност?

Методологическа постановка

Обект, предмет и хипотеза на изследването

Обект: ценностите и познавателната активност на някои ученици от община Златица.

Предмет: изследване на различните компоненти, фактори, условия и предпоставки, оформящи ценностния облик на тези ученици. Те са субект (контингент) на изследването.

Цел: описване и анализиране на ценностите. Проучване на ценностите и да се обоснове необходимостта от изграждане на истинска ценностна система у юношите и девойките.

Задачи

1. Да се изтъкне – какво е известно за ценностите и какво е останало неизвестно.

2. Да се открие панорамата на ценностите на младите хора.

3. Да се обоснове необходимостта от изграждане на истинска ценностна система у младите хора, защото тя е изключително важна за развитието им като личности.

Хипотеза

1. Предполагаме, че отношението към ценностната система е продиктувано от избора и самоопределянето, защото е неотменна част от духовната същност на човека.

2. Имайки предвид, че ценностната система е сбор от динамични конструкции, (променящи се спрямо възрастта), очакваме младите хора, в съответствие с характеристиките на възрастта си на този етап да подражават с индивидуалистичните си ценности.

3. Допускаме получените отговори да не са много по-различни от общата ценностна нагласа на юношите и девоите.

Методика на изследването (начина на изследването)

Проучвайки най-вече благодатния източник – Свещеното Писание (Библията), истински можем да кажем, че по самата си същност ценностната система е знания, факти, несъмнени доказателства и причинно-следствен начин на мислене и действие, произтичащи от Божественото учение за жизнеутвърждаващото изначалие на благочестието.

Целенасоченото наблюдение върху ценностната система е творчески, непрекъснат процес. (Бог и сега, и преди, и во веки веков ще твори и ръководи.) Затова тази система не може да се вмъкне в строго определените рамки на човешкото мъдруване. Правилата за ценностен живот по Бога, посветен на благо на човеците, са се доказали във времето и спомагат за благополучното претворяване на този творчески процес.

Ето защо всяко изследване на ценностите е добре да отговаря на общоприетите изисквания не във формално-структурен, а в съдържателен аспект. Само тогава ще имаме необходимата яснота за ценностната система на човека, в случая на младите хора.

Научният метод представлява система от ръководни правила. Метод за педагогическо изследване е **анкетата**. Индивидуалният анкетен метод е емпирично познание за изследване – възгледи, разбирания, убеждения на определени общности по даден проблем. Анкетата дава възможност за откровеност.

Анкетното изследване е метод на субективно оценяване, защото информацията, която носи, е субективна. Ограничено използване само по мненията на анкетираните. От анкетата бързо се получава огромен брой информация от много лица и затова има богата възможност от представителност. Значимостта на информацията зависи от представителността – избора на краен брой отговори или на повече отговори.

Изборът на хартиената, закрыта (анонимна) анкета има своите споменати вече предимства, но и съответните недостатъци. Проучват се само статистическите мнения, но не и същността. Анкетата е метод за изследване, който се използва за събиране на информация за статистическите съвкупности. Поредната от въпроси често предполагат стандартизирани отговори. Въпросите обобщават предполагаемата информация, а отговорите са късчета от нея. От важно значение е как са формулирани въпросите в съдържателно отношение, за да се даде възможност на анкетираните (респондентите) да ги разбират и да могат да отговарят. Въпросите измерват отделни характеристики на субектите, а именно – особеностите (пол, възраст, образование, предпочитания (обичам... искам...); поведение (посещавам, препоръчвам).

Въпросите да са кратки и ясни, съответстващи на познавателните възможности на субекта на изследване и на поставената цел. Да е ясно какво

„измерват“, т.е. да не подвеждат респондента. Въпросите да предполагат лесен отговор. Но много често всичко това си остава в сферата на пожеланията.

Определянето на статистическата съвкупност и извадката са изследваните лица – юноши и девойки от IX до XII клас, на възраст 15 – 18 години, от две различни училища на община Златица. Благодарности към тези, които приеха присърце и отговорно идеята за осъществяване на това начинание. Представителната извадка (обем) е 33 ученици (юноши – 22; девойки – 11).

Данните за лицата по пол и възраст са представени по-долу (табл.1).

Таблица 1. Разпределение на респондентите
по пол и възраст ($n=33$) ($\bar{n}.100$)

Пол	Възраст	Проценти
Юноши (а)	15 г.	9%
	16 г.	24%
	17 г.	18%
	18 г.	15%
Девойки (с)	15 г.	4%
	16 г.	6%
	17 г.	12%
	18 г.	12%
Общо	a+c	100%

Дадените ученици доброволно приеха да попълнят анкетата. Те са част от генералната съвкупност (всички ученици от дадена възраст на дадено училище). Чрез тези анкетирани ученици, представляващи извадката, се наблюдава и измерва величината – ценности.

Извадката е представителна, защото съдържа почти всички особености на субектите в генералната съвкупност и е изпълнено едно необходимо условие за това, а именно – елементите ѝ са избрани по случаен път (Bijkov, 1988).

Методи за моделиране. Отговорите на учениците смятаме за стойности на измерваната величина (ценностите). В математико-статистически смисъл тази величина е случайна величина (x), а отговорите: $x_1, x_2, \dots, x_n$ на произволно избрани (n на брой ученици от генералната съвкупност образува извадката с обем n).

Методите за моделиране са: статистически и детерминиран. При статистическите характеристиките на субекта могат да се оценяват от две позиции: от позициите на средните (номинални) стойности на параметрите и от пози-

цията на статистическите им характеристики. Статистическото моделиране се извършва въз основа на известните методи на теорията на вероятностите, статистическия и корелационно-регресионния анализ.

При детерминираното моделиране се изследват и описват аналитично реалните процеси в субекта. За процеса на моделиране е необходимо създаването на базов модел и провеждането на неговото изследване.

Процесът на създаване на модели започва с изучаване както на субекта, така и на отношенията между външното въздействие и реакциите, и завършва с разработка или избор на математически модел или на програма, с чиято помощ може да се извърши това (Информационно-изчислителни системи – методи за моделиране).

Анализ на резултатите. Анкетата включва 20 въпроса. Първата част от тях са свързани с: усещането за сигурност; свързаност с другите; почителност в действията и действия, които могат да наранят някого; вяра в Бога, мотивирана чрез традиционното Православие, и искрено отношение към вярата; поведение към хората от позицията на истината, благополучието, честността, приятелството, любовта; миротворство и справедливост, водени от разбирането за красота на човешките отношения.

Втората част на въпросите ни насочва към: стремежа за независимост на мисленето и действието, изразявайки мнение за свободата; представата за риск, приложен към даден човек в определена ситуация, и желанието за разнообразен и вълнуващ живот; удовлетворяването на индивидуалните потребности, свързани с удоволствията и наслажденията; очакванията в предстоящия живот според личните вътрешни стандарти за постигане на даден успех; нагласите на младите хора за власт, богатство и обществено признание, провокирани от съпътстващите ги компромиси.

Дискутиране и интерпретация на отговорите. Усещането за сигурност се проявява за всички анкетирувани – в семейството. Там са близките хора, между които има доверие. То поражда спокойствие, уют, топлина, обич. Тези родители, които подкрепят и обгрижват децата си, насърчават ги да преодоляват трудностите и да са обнадядени за бъдещето си.

Макар и наивистични, но искрени и ценни са тези отговори, с които се подчертава, че в семейството се прекарва повечето лично време; че човек там израства и се възпитава; че това е най-сигурното място в този объркан и човеконенавистен свят; че в семейството никой няма да причини зло на другия; че родителите отглеждат с обич децата си и ги защитават от лошите неща и мислят само доброто за тях; че семейството е всичко за определени деца.

Има два противоположни отговора (на девойки) за влиянието на училището. Положителното отношение към него е породено от убеждението, че „учителите са добри хора“, „спомогат за развитието на учениците“. Това възрожденско усещане се подсилва и от обичта към съучениците. И къде се моделира

подобно мислене и поведение? В обикновените семейства (дори малцинствени) и там, където ценностите са над хляба, удоволствията и наслажденията, над егоизма и завистта.

Отрицателният отговор гласи: „През ХХІ век дори в училището вече не е безопасно!“.

Без коментар. И как да е по-различно, след като директори и отделни учители превърнаха училищата в търговски дружества, подчинени на нестабилното и деградиращо влияние на обществото.

Свързаността с други хора извън семейството се осъществява в така наречените компании. Те са малки общности, за които младите хора имат следните мнения и позиции (цитиране – дословно):

– „Включвам се в компании, където има хора, които заслужават моето внимание“;

– „Не обичам да съм сама. Общуването с другите хора развива личността и ценностната ѝ система“;

– „В компаниите се придобива опит. Там разговаряме на различните теми“;

– „Когато си сам, не можеш да споделяш и се чувстваш незначим“;

– „В компания се отпускам и се радвам на живота“;

– „Преди всичко търся компаниите на приятни хора, забавно ми е с тях, понякога и много добре“;

– „Зависи от настроението ми дали ще съм в компанията на някого“ (подобен отговор са дали още четирима ученици);

– „В компанията се чувствам защитен“ (същият ученик е написал, че в семейството се чувства най-сигурен, защото там е израснал);

– „В компаниите си услугваме един на друг“;

– „Приятно ми е с добри приятели, не обичам големите сбирки, където има и непознати“;

– „В компанията си споделям и не скучая“;

– „В компанията ми е по-сигурно и има на кого да разчитам“ (даден е отговор за сигурност в семейството, „защото родителите най-много ни обичат“);

– „Мога да разчитам на хората от компанията за всичко“ (отговор на девойка).

– „По-добре да съм сам, за да не се забърквам в неприятности“;

– „По-добре се чувствам със семейството си, но искам да съм и сама, за да си почина и да премисля за много неща“;

– „Предпочитам да съм сама, за да взема важни решения“.

Краткият коментар може да постави акцент върху противоречивото мислене и поведение на анкетираните (обяснено с възрастта), но и същевременно всичко това е повлияно и от обществените и социалните конфигурации, които моделират у младите хора стил на подражание и стремеж за непременно адаптиране в нови условия, сред нови лица.

Определени отговори заслужават по-специално внимание. Те показват истинското съотношение на индивидуалното спрямо общото и най-вече – „добър прочит“ на съвременните предизвикателства на така наречените формални и неформални общности. Като цяло, диапазонът на отговорите не е по-различен от общоприетите представи за семейството и общуването извън него. Те се явяват и доказателство на моментно преимущество на колективните интереси.

Правилното разбиране на ценностите е немислимо без положителното отношение към родителите и по-възрастните хора. Пета Божия Заповед гласи: **„Почитай баща си и майка си, за да ти бъде добре и за да живееш дълго на земята“ (Изм. 20:12).**

Макар че в училище само фиктивно се поощрява истинско отношение към родителите, от отговорите на някои ученици проличава традиционното православно възпитание по този въпрос. Ето някои от тях:

– „Родителите са ми дали живот, добра среда, възпитание, което е свързано с истинските ценности, а една от многото е – уважение към родителите и възрастните хора. Личността се гради на основата, поставена от родителите!“ (отговорът е на девойка);

– „Така трябва да бъде – да уважаваме възрастните хора заради жизнения им опит“;

– „Родителите са ме създали, отгледали, възпитали, от възрастен човек може много да се научи“;

– „Родителите са моята опора в живота, най-много разчитам на тях“;

– „Отгледали са ме и се лишават, за да сме щастливи“ (явно са повече деца в семейството);

– „Родителите са ни научили на това, което сме“ (личният им пример е повече от явен);

– „Семейството е на първо място и уважението към хората. Когато имам нужда от съвет, те ще ми го дадат“;

– „Без родителите и възрастните хора няма да се справим в живота“;

– „Те ни поучават и помагат в живота“;

– „Родителите и възрастните хора са по-мъдри от нас и ще ни насочват правилно“;

– „Всеки трябва да има такова уважение. Възрастните хора са като мен и всички други хора. Приятни са“;

– „Отгледали са ме и са готови да ми дадат всичко, което поискам“ (звучи малко егоистично);

– „Почитам родителите си и уважавам възрастните хора, защото така съм възпитана“.

Обобщение на колебаещите се: „Трудно е да кажа дали почитам родителите си, но съм им благодарна за всичко, което са ми дали. Имам уважение към възрастните хора. Те спомагат за истинското ни съществуване“.

Само един ученик е написал, че почита и уважава само родителите си. Другите са дали положителен кратък отговор „Да!“. Налице е отново степенуване на ценностните приоритети, потвърждаващи традиционализма.

Младите хора имат усет за ценностите, насочени към ограничаване на действията, които могат да наранят душевно другите и да нарушат социалните норми. Част от отговорите гласят:

- „Не съм наранявал душевно никого“;
- „Надявам се, че не съм наранил никого“;
- „Може би, но е било несъзнателно, навярно в момент на ярост“;
- „Неумишлено – може би. Никого не искам да наранявам“;
- „Не съм проявявал такива действия“;
- „Мисля, че не, защото обичам хората около себе си. Бих им помогнал, когато имат нужда, отколкото да ги нараня“;

Има и колебаещи се, даващи отговор – „Не знам“.

Двама юноши признават:

- „Веднъж нараних душевно един човек, за което и сега съжалявам. Ако мога да залича това действие, веднага бих го направил, без дори да се замисля!“;

– „Да, но после съжалявах за постъпката си“.

Една девойка почти единодушно отговаря:

- „Случвало се е“.

Други трима ученици лаконично са написали – „Да!“. Петима са категорични: „Не!“.

С посочените досега отговори се подкрепя втората хипотеза (очакването) младите хора, в съответствие с характеристиките на възрастта си, да подражават с индивидуалистичните си ценности.

Със следващите отговори се потвърждава водещата (основна) хипотеза, че отношението към ценностната система е продиктувано от избора и самоопределянето, защото е част от духовната същност на човека. Родовата традиция подпомага тази същностна (определяща) позиция, като се явява носител на такива ценности, които са свързани с вярата в Бога и отношение към православната вяра. Посещението на православния храм поражда и онова съкровено чувство – на какво ни учи вярата?

И въпреки налагания открит пропаганден атеизъм в българското училище, българските азбукарчета са духовно свързани с изповеданието на Първата Божия Заповед: **„Аз съм Господ, Бог твой, да нямаш други богове освен Мене“ (Их. 20:2 – 3).**

Достоверността на отговорите може да се докаже с анкетите, които могат да се приложат, ако е необходимо! Мога само да благодаря на Бога за тази откровеност на анкетираните в това безпаметно и безбожно време!

Да зачетем със сърцето си:

– „Вярвам в Бога и приемам традиционните обичаи и ритуали, защото така съм възпитан. Посещавам православния храм. Там вярата ни учи да сме добри към хората около нас“;

– „Категорично вярвам. Родителите от малка са ме възпитали и ми показват православните ценности. Вярата е неделима част от моя живот! Посещавам православния храм, защото вярата ни учи на смирение, доброта, честност, човеколюбие и признателност. Вярата е светлината в нашия живот!“ (отговор на девойка);

– „Вярвам в Бога. Добре е да вярваш в по-висша сила от теб. Понякога посещавам православния храм. Вярата ни учи на честност, доброта и съпричастност“ (отговор на юноша);

– „**Вярвам в Бог и приемам православната вяра, защото тя ни обединява! Посещавам православния храм. Вярата ни учи да сме хора!**“ (отговор на девойка);

– „**Вярвам в Бог, защото вярвам, че съществува! Посещавам храма само на празници**“ (отговор на юноша);

– „**Вярвам в Бог, а и православната ни вяра ни прави да сме едно! В православния храм се учим да вярваме**“ (отговор на юноша);

– „**Вярата в Бога ми дава сила! Посещавам храма!**“ (отговор на юноша);

– „**Вярвам в Бог, приемам и обичаите, защото те са ни избавили от робството. Посещавам храма**“;

– „**Вярвам в Бог и приемам православните обичаи и традиции, защото живея в православна държава! Посещавам храма на големи празници**“ (отговор на юноша – IX клас);

– „Вярвам в Бог! **Вярата ни учи да бъдем по-смирени.** Понякога посещавам храма“ (отговор на юноша);

– „Вярвам в Бог. Винаги, когато мога, посещавам храма. **Вярата ни учи да бъдем по-добри, да нямаме омраза един към друг**“ (отговор на юноша);

– „Вярвам в Бог, защото така съм научен“ (от семейството е получил някаква информация, защото в училище не се изучава вероучение). „Посещавам храма на някои празници“;

– „Вярвам в Бог и приемам някои православни традиции и обичаи. Стремя се да посещавам храма на някои празници“ (този отговор на девойката потвърждава наставлението на св. Ап. Павел: „**няма неверие, има непознание**“).

За да се държат хората, и най-вече младите, в непознание за Бога, няколко десетилетия се отне на българското училище вековното обучение и възпитание по вероучение. Безумци решиха, че опазването на рода и езика е възможно без вярата православна. Те решиха, защото са „отцеругатели“ неразумни, срамуващи се да се нарекат българи, според справедливия упрек на св. Паисий Хилендарски. Той е покровител на златишкото СУ, където все още има ученици, учители, родители, които милеят за българското, чийто истински знак е

Православието. Такива родолюбци има и в другото средно училище – АТПГ. Тъкмо поради непознанието са обясними и следните мнения:

– „Не изключвам варианта да съществува Бог, но е трудно да избира нещо, в което да вярвам в този толкова объркан свят“ (очевидно е колко обърква, заблуждава и обезнадеждава младите хора атеизмът). „Посещавам православния храм понякога, по определен случай. Не се сещам в обикновени дни“ (отговорът е на девойка).

Също девойка, споделя:

– „Вярвам е силно казано за мен, но мисля, че има някаква сила там горе или не знам къде, която ни контролира и ни помага“ (следвам следващите й разсъждения): „Защо Бог допуска да има хора в неравностойно положение? Не би ли трябвало да прави добро на всички, да опростява (навярно е имала предвид – опрощава) греховете?“.

Младите хора нямат истинската представа и знания за Бога, за Неговия промисъл, човеколюбие, справедливост и правдивост. Златното правило на човешките взаимоотношения ни е дадено от Самия Господ и гласи:

„И както искате да постъпват с вас човеците, така и вие постъпвайте с тях“ (Лука 6:3).

Това момиче рядко посещава православния храм, но заявява, че вярата ни учи да бъдем по-добри, честни, справедливи и да прощаваме (ето как си противоречи, защото не свързва вярата с истинския, живия Бог).

Има и по-кратки констатации, породени от безбожието, изказани от един юноша:

– „Не вярвам в никой! Нищо не посещавам“ (определено това е обезверен млад човек, но същият уважава възрастните хора, и най-вече родителите си. В компанията се учи от грешките на другите. Би рискувал само за родителите си и за най-добрия си приятел. Наслаждения и удоволствия намира сред природата, на риболов. Иска да има работни места. Красотата на човешките взаимоотношения според него е в честността. Никой няма право да властва над другите. Личният успех се гради с много труд и приятели. Не желае власт, богатство, обществено признание. Не би направил компромис, ако обидят майка му. Няма отговор за разнообразяване на живота и за потребностите).

Друг случай на атеизъм:

– „Вярвам в Бог и приемам православните обичаи и ритуали, но не посещавам храма“.

С години умишлено се вътълпява на хората да не търсят благодатта Божия в истинския Му дом, където се получават тайнствата на вярата. Привидното благочестие, прикрито зад лицемерните думи – „Бог е навсякъде“, налага „домашното черкуване“ (ако изобщо има и такова за някои).

Тази девойка би допринесла за благополучието на хората с доброта, честност и всичко, от което имат нужда. Разбирането ѝ за истина, добро, честност,

приятелство и любов – „Това са едни от най-качествените показатели, с които оценявам един човек, за да го уважавам. Ако му липсват, той няма нищо“.

(Силни думи, но не са ли наизустени от „модерните“ хора, които „разбират“ от всичко, включително и от вяра, и от ценности?). В този ред на мисли, тази девойка заявява, че човешките взаимоотношения са немислими без доверието. Но никога не се чувства независима (важен ориентир, който ни подсказва, че се намира в зависимост от някой и от нещо). Чувствителна натура, защото намира удоволствие в музиката (не е отбелязала каква).

Иска да постигне личен успех, но той според нея се гради с умение, труд, знание и добри качества. Не желае власт и богатство. Няма отговор за свободата. Не е отбелязала за потребностите и компромиса.

Има няколко отговора, от които се подразбира за влиянието на вредните секти (деструктивни религиозни общества). Те плъзнаха в духовната ни Пирдопска околня и завербуваха преди всичко семейства, които се определят като „ромски“. Техните лъжеучители са образовани българи, някои от тях с обществено положение и влияние. Чрез псевдоблаготворителните кампании се манипулират тези псевдохристияни, които нямат нито поведение, нито знание за истинска вяра.

Петима юноши и една девойка (предполагаемост за произход) са отбелязали, че вярват в бог (записвам с малка буква, защото вярата им е лъжовна). Категорично заявяват, че не посещават православния храм и не приемат православните обичаи и ритуали. Не озлобление, а съжаление пораждат подобни констатации. Някой би казал: „Какво толкова?! Сега е демокрация! Всеки има право на избор!“.

Но лицемерецо, ако знаеш, че в една красиво изписана чаша има отрова и изкусните отровители я подават на детето ти, що ще сториш? Ще го оставиш ли да я изпие? 0, рожби ехидни! В мъдростта си обезумяхте! С вашата богоненавист станяхте убийци на деца и млади хора! В Светото Писание пише:

„Който съблазни едного от тия малките, които вярват в Мене, за него е по-добре да му надянат воденичен камък на шията и да го хвърлят в морската дълбочина. Горко на света от съблазните, защото съблазни трябва да дойдат; обаче горко на оновова човека, чрез когото съблазън дохожда“ (Мат. 18:6 – 7).

Словата на Господа не са думи за човеконенавист и погубване (човеците сами се убиват), а справедливо предупреждение – не убивайте телесно и душевно подрастващото поколение. За убийците е по-добре (не е казано – трябва) да не живеят. С този смъртен грях те са вече без друго мъртви. Ако не се съблазняват децата с лъжеучения, ще познаят истинския Бог. И тази истина ще ги направи свободни.

Независимостта не е и в атеизма. Един юноша и една девойка заявяват, че не вярват в Бог и не посещават православния храм. За тях не е никога късно

да открият пътя към вярата и храма. Благоразумният разбойник, който беше разпнат отдясно на Господа, преди последното си издихание позна Спасителя и измоли да го спомене, когато дойде в Царството си. И Бог даде Своето уверение: **„Истина ти казвам: днес ще бъдеш с Мене в рая“** (Лука 23:42 – 43).

Добре би било да се изчисти и съмнението – дали да вярвам или не?... Приемат се православните обичаи и ритуали, защото „вярата ни учи на това, което е най-добро за нас“. Тя ни дава „култура, възпитание и хубави неща“. Младите хора подражават на наложения семеен и образователен стил – кръщаваме се в православния храм и после не го посещаваме. На празници слагаме трапезата и с обичая и ритуала удовлетворяваме потребностите си от вяра.

Дори всеки, който ще прочете настоящето ми скромно писание, би възкликнал: „И какво толкова има да се пише за вярата? Защо подробно се анализира тази част от анкетата?“. Отговорът е простичък: **„Тук се посява семето на истинските ценности!“ Другото е „суета на суетите“**.

Поведението на анкетираните към хората от позицията на истината, благополучието, честността, доброто, приятелството и любовта се откроява в отговори, които са свързани с това, че:

- благополучието изисква да не се извършват вредни неща спрямо хората, а напълно обратното. Изброените добродетели – истина, добро, честност, приятелство, любов, допринасят за по-добър свят;

- тези добродетели са важни за всеки човек, който би искал да живее с чиста съвест, и „затова успехите, делата и уроците, оставени от мен, ще са показател за постигане на благополучие за другите“;

- многото добри дела водят към благополучието на хората, но трябва да им се „покаже какво имат, за да го оценят“; така ще се разбере, че „изброените добродетели са ценности, с които не трябва да се злоупотребява, защото те са смисълът на нашия живот“;

- приносът за благополучието на хората е немислим без осъзнаването на личната „пълноценност като човек, който освен да взима, трябва и да дава“, старайки се да преодолява „егоизма на този свят; само тогава изброените добродетели ще се опазят“, няма да са рядкост и няма да се заменят от думи и дела, водещи до нашето самоунищожение;

- в съвременieto ни хората са повече материалисти, затова благополучието им може да се гарантира и с желанието на една девойка да създаде предприятие, което да осигури финансово повече хора с откриването на нови работни места; тя иска да има възможност да прави дарения на нуждаещите се; мислите си подкрепя с думите: „В днешно време всичко, почти всичко е пари“. (Ето какво моделира безнравственото, безбожно и консумативно общество у младите хора.) Обясним е последващият отговор: „Тези думи – истина, добро, честност, приятелство, любов – са много силни и чувствени“. Но девойката е объркана. За нея трябва да сме винаги с истината и честността, но приема,

че има „благородна“ лъжа. (Лъжата си е лъжа! Лъжейки, хората са лицемерни и непоследователни в истината!) „Да обичаш, да си влюбен, е щастие, а да имаш истински приятел, е още по-добре.“ Накъсани мисли, характерни за съвременното поколение, което няма познание за духовните измерения на ценностите, най-вече за любовта. Те са насилствено лишени от истинската същност на тази висша ценност, съсредоточени в най-щастливите (блажени) слова: „Бог е любов“, „Любовта е от Бога“ (1 Йоана 4:7 – 8), която ни прави свободни (Йоан 8:32). Господ Иисус Христос Сина Божий е „пътят и истината и животът“ (Йоан 14:6).

Да не забравяме, че лъжата е сатанинско дело, защото така се начева зло и се ражда злодейство (Ис. 59:4). Открай време дяволът е човекоубиец „и не устоя в истината, понеже в него няма истина. Кога говори лъжа, своето говори, защото е лъжец и баща на лъжата“ (Йоан 8:44).

Някои от анкетираните кратко отговарят, че истината е свързана с добронамереност и отбягване на лъжата. „Ако нямаме истина и любов, значи нищо нямаме.“ Непринудено, без да са чели посланията на св. ап. Павел, те потвърждават откровеността му:

„Да говоря всички езици човешки и дори ангелски, щом любов нямам, ще бъда мед, що звънти, или кимвал, що звека. Да имам пророчески дар и да зная всички тайни, да имам пълно знание за всички неща и такава силна вяра, че да мога и планини да преместим – щом любов нямам, нищо не съм“ (1 Кор. 13:1 – 2).

Преобладават и стандартните отговори:

– „Да правим добро; да сме честни; да обичаме всички, не само приятелите си; каквото е по силите ми, ще направя за благополучието на хората; ще допринеса с пари за доброто им; приятелството е всичко на този свят, а любовта е вълнуващо преживяване; ценностите са думи, които изграждат един чудесен живот; хората сами да си помогнат за благополучието си“.

Има и такива отговори:

– ще е благополучно за хората, ако „ги уважавам, обичам; ако вярвам в тях и не се стремя да ги променя“, „ако изчистя природата“, „ако рециклирам отпадъците“, „ако избавя хората от кризата“.

А кога ще почистим душите си? Кога ще излезем от духовната криза? (на гръцки език – krisis, „криза“ означава „съд“. Божий съд се изпълва над нас, грешните човеци, за да се опомним, да станем по-духовни и да се върнем отново при Бога).

Бездуховността още от люлката е завладяла сегашното поколение. Обяснимо е защо 12 ученици (10 юноши и 2 девойки) не са написали нищо по тези два въпроса (7 и 8 въпрос).

На тези отговори ще дадем една примерна числова характеристика, която е свързана със съставяне на честотна таблица. Основните числови характерис-

тики (емпирични статистики) са свързани с ценностите: x_1 – благополучие; x_2 – истина; x_3 – добро; x_4 – честност; x_5 – приятелство; x_6 – любов; x_7 – без конкретика; x_8 – без отговор, така наречени в случая – различни стойности на величината (x). С означение f – абсолютните честоти на отделните стойности на x . С означение F – натрупаните абсолютни честоти, съответстващи на отделните стойности на x . С означение $\bar{f}\bar{f}$ – относителните честоти на отделните стойности на x . С означение $\bar{F}\bar{F}$ – натрупаните относителни честоти на отделните стойности на x . С означение P – натрупаните проценти на отделните стойности на x .

Таблица 2

x	f	F	$\bar{f}\bar{f}$	$\bar{F}\bar{F}$	P
x_1	3	3	0.09	0.09	9%
x_2	1	7	0.03	0.21	21%
x_3	2	6	0.06	0.18	18%
x_4	2	8	0.06	0.24	24%
x_5	1	10	0.03	0.30	30%
x_6	-	3	0	0.09	9%
x_7	14	14	0.42	0.42	42%
x_8	10	10	0.30	0.30	30%

Ще поясня само за означението F : 3 ученици са дали конкретен отговор за благополучието; 7 ученици приемат истината за ценност (без да са я конкретизирали); 6 ученици приемат доброто; 10 ученици – приятелството, 3 – любовта. Изводът е: липсват знания за ценностите.

По отношение на миротворството и справедливостта са дадени и някои задълбочени отговори:

– въдворяването на мир изисква съпричастността на всички хора. Ще има мир, „ако хората са по-добри и справедливи“;

– макар че има различия, хората са обединени от „човешкото в тях“ и тъкмо то ще донесе правда и мир;

– опазването на законите, и най-вече на нравствените, е гарант за мир; който не ги спазва, да понесе справедливо наказание; първо да се въведе справедливост в правосъдието; истински управници, мислещи за народа си;

– мирът изисква „искреност и уважение между хората, между народите“; да не се действа агресивно, пристрастно, „да няма богати и бедни страни, а всеки човек да цени другия, независимо къде живее“.

Това е и Божията поръка: „Възлюби ближния си като себе си“ (Мат 22:39).

– Мирът е и „единомислие. В посланията си св. ап. Павел поучава: **„Като отхвърлите лъжата, казвайте истината всеки на ближния си, понеже сме членове един другиму“ (Еф. 4:25). „Да говорите всички едно и също... да бъдете съединени в един дух и в една мисъл“ (1 Кор. 1:10). „Единството на духа чрез връзките на мира“ (Еф. 4:3).**

Миротворството е Божия повеля, състояние на духовния човек. Затова в едно от блаженствата (блаженство – неземно щастие), изброени от Господа наш, е казано: **„Блажени миротворците, защото те ще се нарекат синове Божий“ (Мат. 5:9).**

Мирът справедливо задължава всеки човек да изпълнява доброволно най-справедливото правило на човешките взаимоотношения, дадено ни от Господ Иисус Христос Сина Божий, което вече споменахме, но пак ще припомним:

„И както искате да постъпват с вас човеците, тъй и вие постъпвайте с тях“ (Лука. 6:31).

Радостно е, че една девойка сякаш дава обобщение на правдивото отношение и поведение към справедливостта. Те са постижими, **„ако хората се обърнат истински към вярата и изконните ценности“.**

И тогава красотата на човешките взаимоотношения ще е видима и за душата. Младите хора имат духовния усет за правилното откриване на тази ценност. Те споделят, че тя е:

– у самите нас; в разбирателството ни; в доверието; в съчувствието; в истинското приятелство; във възпитанието; в добротата; в любовта; в душите ни; в честността; в ума на човека.

Без отговор са 10 ученици (7 юноши и 3 девойки). Един юноша провокативно е дал кратък отговор: „В нищо“. За него понятието „красота на взаимоотношенията“ е непознато от опит. А колко ли са на брой младите хора, за които „Нищото е смисъл?“.

Втората половина от въпросите има повече индивидуална насоченост. Чувството за независимост, свързано с представите на младите хора за свобода, се извява и отстоява. Наблюдават се прояви на бързо израстване, донякъде примесено със самочувствие или обяснима плахост. Но има и похвални разсъждения, контрастиращи на някои безгрижни, повърхностни, битуващи мнения:

– „Независимостта е отговорност, която поставя важните неща в ръцете на самия човек, от когото зависи правилното им изпълнение. Свободата е ценност, но днес с нея се злоупотребява, извън границите на допустимото“;

– „Независим съм, когато устремът ми даде резултати и разчитам на себе си“, „Свободата няма цена“;

– „Сама да взимам решения, без да съм притискана от чуждо мнение“; „Свободен се ражда човек, свободен да живее и свободен да умре. Свободата е най-ценното нещо в света“;

– „Независимостта е да си поставиш постижима цел“; „Свободата е хубаво нещо, което всеки желае“;

– „Независима съм, когато трябва да взимам решения, определящи моя живот“; Трябва да има граница на свободата. Ако няма такава, настъпва анархия и потъпкване на морала“.

Има и неуверени, самонадеяни и разпилени отговори:

- „Ще съм независим, когато стана самостоятелен, отделен от родителите“;
- „Свободата е приятно чувство“;
- „Независим съм, защото правя каквото си искам независимо от мнение на другите“, „Да не се отнема свободата на човека, защото той няма да е същият“;
- „Когато съм прав, съм независим“, „Всеки трябва да има свобода“;
- „Когато съм в училище“, „Хубаво е да си свободен“;
- „Когато съм в компания, може би съм независим“, „Свободата не е всичко“;
- „Независимостта е в моите постижения“, „Свободата е зависима от много условия“;
- „Ако преодолее трудностите, ще съм независим. Тогава и свободата ще е страхотно чувство“.

Петима ученици (3 юноша и 2 девойки) винаги са независими. За тях свободата се състои тъкмо в тази независимост. „Никой няма право да властва над другите.“

Никога или почти никога не са независими 6 ученици (3 юноши и 3 девойки). Свободата за тях „никога не се получава, защото човек постоянно е зависим“. „Всеки да е свободен и да си ходи където си иска.“

Тези отговори също си имат своето обяснение и характеристика. Но все пак има и такъв отговор, даден от един юноша:

– **„Човек е свободен, когато и душата му е свободна“.**

Свободата духовна е немислима без вярата в Христа, нашия Спасител. Той ни дарува свобода и в Него, от Него е свободата на свободната ни воля. **„Към свобода сте призвани вие, братя; само че свободата ви да не служи като повод да угаждате на плътта, но с любов си услужвайте един другиму“ (Гал. 5:13).**

Свободата е отношение към ближния. Но **„в несъвършен век няма съвършена свобода“**, казва преподобни Исаак Сириец.

„Нашата свобода в зависимост от свободната ни воля ни прави победители, или победени“, допълва преподобни Ефрем Сириец.

А св. Йоан Златоуст дава пълна завършеност на представата за така жадуваната свобода:

„Истински свободен, истински господар на самия себе си и по-могъщ от царете е само този, който не робува на своите страсти“.

Страстите (на славянски език „страст“ означава страдание), това са греховете ни. Но никой не говори за тях гласно. Не учим и не възпитаваме децата и

младите хора на най-важното в човешкия живот – да знаем кое е вредно и кое е позволено за душите ни.

„Всичко ми е позволено, но не всичко е полезно; всичко ми е позволено, ала не всичко е за поука“ (1 Кор, 10:23), защото: „Каква полза за човека, ако придобие цял свят, а повреди на душата си?“ (Мат. 16:26).

Конкретни са отговорите на юношите и девойките, които имат реални представи за риск спрямо даден човек. Същото се отнася и за търсенето на разнообразен и вълнуващ живот. Младите хора са готови да поемат риск най-вече за семейството (родители, братя, сестри), роднини, приятел (приятели).

Дадени са и други отговори, които заслужават внимание заради тяхното човеколюбие:

– „Ще поема риск за човек, който е в нужда, само да не е свързана с алчност“;

– „Трябва да се рискува и за хора извън семейството, по-добре ще бъде да знаем дали го заслужават“.

Рискуването за някои анкетираните е свързано с доверието и сигурността:

– „Бих рискувал за човек, който е спечелил доверието ми и си заслужава да поема този риск заради него“;

– „Макар да е важно, но ако е несигурно това, за което трябва да рискувам, бих се замислила“.

Има и отговори, от които се подразбира, че дори и в рискуването за някого се търси личната изгода:

– „Рискувам за нещо, което си заслужава и искам, и ще е добре и за мен“.

Два отговора показват и очертават една тенденциозна съвкупност на привързаност:

– „Рискувам всичко за всички, които обичам“;

– „Поемам рискове почти за всичко“.

Подобна самонадеяност крие освен неподправеност, но и бъдещи сериозни разочарования. Те са във вреда на кого ли не, но особено са болезнени за една неукрепнала душевност.

Има само един отговор „За никого не поемам риск“ (девойка). Двама юноши биха рискували и за животното (едното момче – за коня си).

Според възрастта си младите хора ранжират потребностите си по следния начин:

– „Да уча и да имам хубави детски години“ (тази девойка на 16 години все още живее с детските си мечти);

– „Да съм здрав“;

– „Здравето и любовта са най-важните ми потребности“;

– „Благата дума, изречена от верен приятел“;

– „Образованието“ (този юноша намира удоволствие и наслаждение в живота в спорта).

– „Да имам средно образование и книжка за отделните категории“.

Отново един юноша маркира като потребност „образованието“, а наслаждението в живота за него е в „работата“.

Една девойка също има за важна потребност – „образованието“. Към нея прибавя и грижата за семейството. Намира удоволствие сред природата, край животните и вкъщи. Още един юноша и една девойка приемат за важна потребност тази грижа, като към нея прибавят и грижата за приятелите.

Дадени са и други отговори:

– „Най-важната потребност за мен е да има човек, на когото да мога да разчитам“;

– „Потребностите зависят от ситуацията, защото в различни ситуации имам нужда от различни неща“;

– „Да бъда с по-малко проблеми и повече спокойствие, останалото самò ще се нареди“.

Потребностите на отделната личност в нашето общество все още не са осъзната зависимост на тяхното съществуване и развитие от необходимите за това материални, духовни и социални блага. Не само за младите хора, но и аз цялото ни общество, в потребностите е отразено противоречието между наличното и необходимото за живот, т.е. няма го „производството“, възпроизвеждането на материални ценности, камо ли на духовни.

Нито един от анкетираните не може да бъде обвиняван за непознанието му по отношение на потребностите: за тях се демонстрира с личния пример вкъщи, в училище, в обществото. И той е прагматичен, брутално материален. Липсва последователност и при формирането на социални потребности. Индивидуализмът води до апатия, до безразличие. Неслучайно един юноша отговаря, че потребност за него е да „спи“ (доброто е, че не са го обладали други пагубни потребности). Обясним е и фактът, че половината от анкетираните не са писали по този въпрос, а двама юноши са написали, че не могат да преценят.

В този раздел от отговори се доказва третата хипотеза. Какво е разбирането на младите хора за удоволствията и наслажденията от живота?

– „Намирам ги в малките неща, които оказват огромно влияние впоследствие“;

– „В училище и да излизам с приятели“;

– „Удоволствие е за мен да слушам музика“;

– „Намирам ги в къщи, защото когато си сам, мислиш и разсъждаваш“;

– „Да яздя волно из природата“;

– „Да карам голям и хубав мотор“;

– „Да ходя на разходка и за риба“;

– „Намирам ги в истинските неща в живота“;

– „Във всичко, което ни заобикаля в природата. Дори в най-малките неща, които повечето хора не виждат“;

– „Да пея, да съм на планина, да съм сред приятели“;

– „Само сред природата намирам удоволствие и наслада“.

Юношата, който приема „спането“ за потребност, е допълнил, че чрез мечтаното жилище ще намери наслаждение в живота.

Освен споменатите норми още трима намират удоволствие в спорта.

Един юноша е записал и след това задраскал:

– „Да се люблювам на природата и жените“.

Не са дали отговор седем от анкетираните (петима юноши и две девойки).

Младите хора, като цяло, заявяват, че животът им е вълнуващ и сега, харесват сегашния си живот. Не им стига време за ходене сред природата (на планина), за пътешествие.

Един юноша иска да разнообрази живота си, като направи нещо, което е било табу, нещо, което са му забранявали. Почти същото е написала и една девойка, която чрез извършването на новите неща ще осъществи мечтите си.

Но една девойка, макар и 16-годишна, е дала следния отговор:

– „Всичко си идва с времето“.

С последните четири въпроса се оформя, макар и бегло, истинският лик на съвременното ни поколение.

Младите хора все повече са обременени от негативите на обществения живот. Стременията им, колкото и да са непоследователни и боязливи, очертават натрапчив и болезнен реализъм, свързан с търсенето на стабилитет в професионалното развитие и изграждането на семейство. Радостно е, но и поучително, че юношите и девойките усещат необходимостта от сигурен човек до себе си. И най-вече – приемането на семейството за защита и противопоставяне на моралното деградиране и разюзданост, показната сексуална безразборност и извратеност.

Отговорите гравитират около успеха, стабилната, постоянна работа (какво друго да се очаква във време на непосилна, потискаща и обезнадеждаваща безработица): „Да имам подслон, семейство, здраве“; „Да имам жилище“; „Да се изуча благополучно, да имам спокойствие и щастие сред семейството“; „Да намеря хората, които да ме обичат, да имам един хубав и нормален живот и здраве“; „Да постигна определените от мен цели“; „Да имам хубава къща и семейство“; „Да стана конен спортист“ (явно става въпрос за жокей).

Въпреки че е недопустимо, но ако направя паралел между писмените съчинения от моето ученическо време на тема: „Какъв искам да стана“ и разсъжденията на предишните ми ученици от различни випуски, несъмнено ще възкликна:

– Какво се случи с поколението на „промяната“, на „прехода“, на „псевдодемокрацията“, която с право някои истински люде наричат „демонокрация“?

Това се случи, че смазани телесно и погубени духовно, децата ни израснаха хибридно, генномодифицирано. Преждевременно се вживяха в ролята си на големи, загрижени хора. Но не, те не се заиграха с тази непривична и

непосилна за тях отговорност, напротив – наложи им се, натрапи им се съвсем целенасочено. Отне се насилствено светът на мечтанието и чувствителността за хармония и красота на битието. На фона на тази мъчителна констатация светлината на прекрасния усет за извисеност над душевната тъма (стелеща сянката на заблудата) не е помрачена в живота на някои млади хора.

Все още има юноши и девойки, които искат: „Да сбъдна многото си мечти“; „Всичко, което съм си мечтала от дете“; „Мечтата ми е да съм добър човек и да изградя добро семейство“ (отговор на юноша); „Имам много мечти, надявам се да ги постигна“; „Мечтая да съм един способен човек и да отгледам прекрасни деца“ (отговор на юноша); „Да стана човек, уважаван от обществото“ (също отговор на юноша); „Искам да постигна мир и любов. Хората да ме помнят с добро“ (отговор на девойка).

За анкетираните личният успех се гради:

– „с желание и целеустременост“; „с постоянство и труд“; „с много труд и желание“; „с учение и труд“; „с много доверие и уважение“; „с честност“; „с труд и учение“; „с постоянство, труд, упоритост и желание“; „със знания, умения и труд“; „с доверие от приятелите, които те напътстват“; „с добри качества“; „с много труд и приятели“; „с много упоритост и да не губиш надежда“; „с много труд и вяра“; „трудно се гради личен успех“; „в днешно време – трудно, но може да успееш, ако се вслушваш в себе си и не нарушаваш принципите си“; „полагам усилия...“; „с много усилия, но в свят като днешния това не е никак достатъчно“. Какво чудесно обобщение дава един десетокласник:

– **„Цял живот се гради личен успех, но само за една минута можеш всичко да разрушиш!“**.

Ето какво е искреното мнение на юношите и девойките за властта, богатството и общественото признание: „Не ги желая!“; „Не желая такива материални неща. Искам да живея добре и всички мои близки да са добре“; „Желая само да ме уважават и да ме обичат, както аз ги уважавам и обичам, и да съм нормален човек“ – десетокласничка); „Не ги желая, защото, ако имам, смятам, че това би могло много да ме промени като човек. Ще стана по-алчна и жадна за власт“ (дванадесетокласничка); „Желая само мир и разбирателство“ (единадесетокласничка); „Много хора ги желаят, но не ми са нужни. Важно е да си щастлив, заедно с близките си, а всичко друго идва като бонус“ (дванадесетокласничка); „Не съм от тези хора, които искат власт, богатство и признание“ (единадесетокласничка); „Не. По-добре да съм такъв, отколкото да ме мразят хората за богатството“ (единадесетокласник); „Ако това застрашава живота ми по някакъв начин, предпочитам да си живея нормално“ (десетокласник).

Един наивистичен отговор и несъвместим с властовите конфигурации на съвремението ни:

„Всеки човек ги желае тези неща, но всичко ще постигна с честен труд“ – (деветокласник).

Откровено са отговорили с „Да“ петима юноши, като един си признава, че не знае как да осъществи желанието си. Деветокласник е оптимистичен с отговора си: „Желяя ги за доброто на народа“. Убеден съм, че този патос и откровеност са добронамерени.

Единадесетокласник ще постигне това си желание „с уважение“. (Не се разбира – от негова страна ли или от хората около него.) А дванадесетокласник желае само обществено признание, което ще постигне чрез делата си.

Един дванадесетокласник има следните размишления:

– „Всичко това е прекалено много. От всичко по малко е напълно достатъчно – нито много богат, нито много властен. Но всичко това се постига с труд и много трудно“.

Категоричен, кратък отговор „Не“ са дали 11 ученици (7 юноши и 4 девойки). Без отговор – 7 ученици (юноши).

С последния въпрос обобщаваме и цялата анкета. Съвременното поколение не е напълно завладяно от ширещата се бездушевност и безчувствителност. То е с отворени сетива за истинското. В него гори пламъчето на родовата устойчивост и преданост към изконните ни ценности и добродетели.

Компромис не биха направили: „с вярата“, „с честта“; „с честността“; „с нещо, което смятам за нередно и грешно“ (но те не са напълно подготвени да ги откриват и да им противостоят. Ето защо е повече от нужно да се въведе вероучение в българското училище. Само то може да обучи и възпита децата и младите хора в богопознание, чрез което ще бъдат въведени в истините за човешкото съществуване):

– „Да не правя грешки в живота си“ (ето объркаността – едва ли личната погрешност води към компромис);

– „Не бих направила компромис с хора, които са ме лъгали неведнъж и са постъпили неморално с мен“.

С „лъжата“ не биха направили компромис още петима ученици. С „предателството“ – четирима. Не заслужават компромис и „измамата“, „подлостта“, „изневярата“.

Да обърнем внимание и на тези отговори:

– „Ако бъда разочарована от някого и от нещо“;

– „Няма да направя компромис с нещо, в което вече нямам вяра и не виждам бъдеще и перспектива в него“.

От пръв прочит би се констатирало, че не е разбран въпросът, но всъщност двете десетокласнички ни подсещат за преждевременното, прибързано израстване на децата ни. Те проумяват, че няма компромис там, където е нищото. Вярата в нещото води към компромиса, различен от „няма да направя компромис, ако обидят майка ми“ (разбирай – най-циничната обида).

Вярата в нещото е бъдещето и перспективата. Всичко това дава и ценностната оценка – категорично не се прави компромис с ценностите и добродетелите. Те са животът ни, пътят ни, истината ни!

И не човеците, а Бог устройва душевната нагласа на децата и младите хора да ги усещат и разпознават. Но това духовно състояние постоянно ли е, устойчиво ли е? Деятелно ли е?

Отговорите са в нашето безучастие или в подражанието ни на пчелата. Тя събира грижовно и неуморно прашец, без да повреди нечий плод и цвете. Колко много са на брой детските души, които чакат да се изпълнят с истина и сладост килийките на тяхната надежда.

Последния въпрос пожелах да представя чрез номинална корелация (контингенция). Този вид корелация отразява зависимостта (контингенцията) между две номинално скалирани педагогически величини x и y (Bijkov, 1988).

В случая „ x “ има смисъла на пол, а „ y “ – отношението на анкетираните от извадката към поставения 20 въпрос. Търси се дали съществува зависимост между пола и това отношение.

Означенията в таблица 3 имат следния смисъл:

a – брой юноши, които не биха направили компромис с ценностите (според отговорите);

b – брой юноши, които нямат изградена представа за ценностите (вкл. не са отговорили);

c – брой девойки, които също дават обнадеждаващ отговор, че се доближават до разбирането кое е ценно и кое не е;

d – брой девойки, които се колебаят по отношение на ценностите (вкл. са без отговор);

n – обем на извадката (общ брой юноши и девойки);

$\sum_1$ – означение на сумите по редовете на таблицата;

$\sum_2$ – означение на сумите по колоните на таблицата.

Таблица 3

$\begin{matrix} y \\ x \end{matrix}$	Да	Не	$\sum_1$
Юноши	a	b	$a+b$
Девойки	c	d	$c+d$
$\sum_2$	$a+c$	$b+d$	n

Зависимостта между x и y се определя най-често по формулата:

$$\Phi = \frac{bc - ad}{\sqrt{(a+b)(c+d)(a+c)(b+d)}}$$

Коефициентът Φ се нарича – коефициент на контингенция. Неговата абсолютна стойност се намира винаги между 0 и 1, т.е. $0 \leq |\Phi| \leq 1$, колкото по-близо е до 1, толкова зависимостта между x и y е по-голяма.

Конкретно от анкетата:

$a=10; b=12; c=4; d=7$

(Без отговор при юношите – 6, а при девойките – 5.)

$$\Sigma_1=(a+b)+(c+d)=n; \Sigma_1=(10+12)+(4+7)=22+11=33 \text{ (} n \text{ – извадката).}$$

$$\Sigma_2=(a+c)+(b+d)=n; \Sigma_2=(10+4)+(12+7)=14+19=33 \text{ (} n \text{ – извадката).}$$

Малка е зависимостта между x и y .

Стремеж за противопоставяне на „сивотата“ се наблюдава при тези 10 юноши и 4 девойки – общо 14 ученици.

Битовите, ежедневните проблеми ангажират вниманието на 12 юноши и 7 девойки (вкл. и неотговорилите) – общо 19 ученици.

Тази корелационна зависимост не претендира да даде завършеност и обобщен облик на цялата анкета. Това още веднъж доказва относителността на какъвто и да е модел и метод на изследване, що се отнася най-вече до ценностите. Те не се вмъкват в рамките на изчисленията и предположенията, защото тяхното „диагностициране“ се извършва цял живот под зоркия, наставнически и водителен взор на Спасителя наш Господ Иисус Христос Сина Божий.

Обобщение

Повече от необходимо е да се изгради истинска ценностна система у младите хора. Обясними са противоречията в мотивационната им сфера. Те притежават относителна познавателна активност по отношение на ценностите.

Подрастващото поколение, макар и разкрепостено, обучено и възпитано в прагматизъм, търсещ баналната, извратена утилитарност дори сред ценностите, **все още проявява прилепчивост към вечните изконни добродетели.**

Децата, юношите и девойките чрез своето основателно незнание за ценностите ни предизвикват и задължават – **още днес да ги изправим пред иконостаса на духовността.**

Приложение 1

Анкетна карта

Пол.....Възраст.....Клас.....

1. Къде се чувстваш най-сигурен(а): в семейството; в училище; извън тях?
Защо?
2. Предпочиташ ли да си сам(а) или в компания? Защо?
3. Почиташ ли родителите си? Уважаваш ли по-възрастните хора? Защо?
4. Проявявал(а) ли си се с действия, които са наранявали душевно някого?
5. Вярваш ли в Бога? Приемаш ли обичаите и ритуалите на традиционната ни православна вяра? Защо?
6. Посещаваш ли православния храм? На какво ни учи вярата?
7. С какво би искал(а) да допринесеш за благополучието на хората?
8. Какво е твоето разбиране за: истина; добро; честност; приятелство; любов?
9. Как може да се въдворят справедливост и мир в света?
10. В какво се състои красотата на човешките взаимоотношения?
11. Кога се чувстваш независим(а)?
12. Какво мислиш за свободата?
13. За кого и за какво би се решил(а) да поемеш риск?
14. Как искаш да разнообразиш живота си и да го направиш по-въълнуващ?
15. Кои са най-важните ти потребности?
16. Къде и в какво намираш удоволствие и наслаждение от живота?
17. Какво искаш да постигнеш в живота си?
18. Как се гради личен успех?
19. Желает ли власт, богатство и обществено признание? Как ще осъществиш този стремеж?
20. С какво не би направил(а) компромис?

Благодарим Ви!

NOTES / БЕЛЕЖКИ

1. Библия. Издава Св. Синод на Българската Църква.
2. За Православната вяра (кратък катехизис). Издание на манастира „Свети Дух“, Оропос, Атика - Гърция. 2007.
3. Нашата вяра. Издава Св. Пловдивска митрополия. 1996.

REFERENCES / ЛИТЕРАТУРА

- Baychinska, K. & Savova, C. (2009). *Statusi na natsionalnata indentichnost i tsennosti na balgarskite yunoshi*. Sofia: Institut po psihologiya kam BAN [Байчинска, К. & Савова, С. (2009). *Статуси на националната идентичност и ценности на българските юноши*. София: Институт по психология към БАН].
- Baychinska, K. (1994). *Tsennosti. Tsennosten stres... Tsennostna kriza!* Sofia: Izdatelstvo BAN [Байчинска, К. (1994). *Ценности. Ценностен стрес... Ценостна криза!* София: Издателство БАН].
- Baychinska, K. & Garvanova, M. (1998). *Izmenchivost i stabilnost na tsennostnatasistemanabalgarskiteuchiteli(1995–2005g.)*. *Pedagogika*, 2. [Байчинска, К. & Гарванова, М. (1998). Изменчивост и стабилност на ценностната система на българските учители (1995 – 2005 г.). *Педагогика*, 2].
- Bizhkov, G. (1988). *Pedagogicheska diagnostika*. Sofia: Izd. Narodna prosveta [Бижков, Г. (1988). *Педагогическа диагностика*. София: Изд. Народна просвета].
- Pencheva, E. (1998). *Uchilishte, tsennosti, promyana*. Sofia: Univ. izd. Sv. Kl. Ohridski. [Пенчева, Е. (1998). *Училище, ценности, промяна*. София: Унив. изд. Св. Кл. Охридски].

THE VALUES ACCORDING TO THE COGNITIVE ACTIVITY OF STUDENTS

Abstract. The study examines the values of some students in Zlatitsa Municipality by diagnosing their cognitive activity. In meaningful aspect components, factors, terms and conditions forming the face of their value scope are considered. Some rules for prosperous life, stemming from the teachings of God, are highlighted. The results are recorded, analyzed and described as a real consequence of the modern way of thinking and behavior of young people. There stands out the need for knowledge of God and building a system of values in family and school – based on Orthodox catechism and education.

✉ **Mr. Borislav Bogdanov**
“St. Paisii Hilendarski” Secondary School
Zlatitsa, Bulgaria
E-mail: gergana_bogdanova@abv.bg